

Jankovits László

AGRIPPA AZ EREDENDŐ BŰNRŐL

Húsz évvel ezelőtt egy félév erejéig a kedd esti szemináriumokon többek között Jacobus Palaeologus munkáiról, azok között is *Az eredendő bűnről* szóló rövid értekezésről szólt Balázs Mihály.¹ Ezzel párhuzamosan Pécssett, csütörtökönként Pirnát Antal tartott hasonló témájú szemináriumot. Számomra, aki akkor egyszerre tanultam Szegeden és Pécssett, mondhatni, a félév a Szentháromság-tagadás történetének jegyében telt el. Agrippa értekezését az eredendő bűnről Pirnát Antal javasolta szövegolvasásra, s a következő félévben vele együtt olvastuk Pécssett, akkor készült el ennek a fordításnak az első változata. Nem kérdés, hogy a témáról szóban, fejből az igazi eszmecsere Balázs Mihály és Pirnát Antal, a mester és a mester mestere közt folyt, az én szerepemet talán azzal a mondattal lehet leírni, amelyet az igazi Trebitsch kap válaszul Rejtő Jenő regényében.²

Mindenesetre Agrippa és Palaeologus fordításának összevetése alapján úgy tűnik, hogy csak kevés közös eleme van a két koncepciónak. Mindkét szerző hangsúlyozza, hogy az alapvető bűnt Ádám követte el, s mindketten az Istenbe vetett hit megszegésének allegóriájaként értelmezik a bűnbeesés történetét.³ Az eltérések azonban jelentősebbek: Palaeologus tagadja az eredendő bűn öröklődését, Agrippa minden emberre érvényesnek tartja a bűn következményét. Agrippa az emberi testbe költözött lélek helyzetéről, képességeiről szóló platonikus–hermetikus hagyományból indul ki értelmezése során, Palaeologusnál ennek nem találjuk nyomát, s ugyanez a helyzet azzal az okfejtéssel, amely a kígyó és a bűn azonosításával kapcsolatos, és Agrippa beszédének második, nagyobb felében található.

Mindenesetre talán nem tévedünk abban, hogy azok a gondolatok, amelyeket a reformáció indulásával egy időben, a reformátoroknál jóval kötetlenebbül tájékozódó szabadgondolkodó, Agrippa a kérdésről megfogalmazott, alighanem legfeljebb a hozzá hasonlóan inkább szabadgondolkodó, mint intézményteremtő Palaeologus szűrőjén keresztül juthattak el Erdélybe. Ezt támasztja alá Agrippa említése, illetve elhagyása az egyik legfontosabb antitrinitárius dokumentum két változatában.

¹ Jacobus PALAEOLOGUS, *De peccato originis* = Lech SZCZUCKI, *W kręgu myślicieli heretyckich*, Wrocław, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1972, 242–243; Uő, *Az eredendő bűnről* = *Földi és égi hitviták: Válogatás Jacobus Palaeologus munkáiból*, ford. NAGYILLÉS János, tan. BALÁZS Mihály, Budapest–Kolozsvár, A Dunánál – Qui One Quint, 131–133.

² REJTŐ Jenő, *Pizskos Fred, a kapitány*, Bp., Nova Kiadó, 1940 (A Nova Kalandos Regényei), 186. A kérdés: „Az is mondják meg végre, hogy mi voltam én ebben az ügyben?”

³ Lásd BALÁZS Mihály kísérőtanulmányát, *Földi és égi hitviták*, i. m., 19.

Agrippa a *reclamatorok*, a Szentháromság tana ellen tiltakozó előfutárok között megjelenik a megigazított keresztény tanítást Európában elterjesztetni hivatott gyűjtemény, a *De falsa et vera...* lapjain. Ott azonban egy másik munkájára, *A tudományok és mesterségek bizonytalansága és hiábavalósága, valamint az Isteni Ige felsőbbrendű volta* című átfogóbb munkára történik hivatkozás.⁴ Ezenkívül, amint arra Balázs Mihály rámutat, ez a hivatkozás kikerül a *De falsa et vera...* magyar változatából, Dávid Ferenc *Rövid magyarázat...* című munkájából.⁵ Lehet, hogy Agrippa egész munkássága, s még inkább lehet, hogy ez a munkája ugyanarra a sorsra jutott a radikalizálódó, majd intézményesülő antitrinitáriusok kezén, mint Erasmus életműve: az előtörténet példává zsugorított, időnként elhagyott része lett.⁶

Henricus Cornelius Agrippa vitatható véleményének előadása az eredendő bűnről⁷

Írva áll a Teremtés könyvének elején, hogy így szólt Isten: teremtsünk embert a mi képünkre és hasonlatosságunkra;⁸ és megteremtette Isten az embert, az ő képére és hasonlatosságára teremtette meg.

Szerintem a belső emberről szólt, aki az isteni háromság, egyszersmind egység hasonlatosságára teremtett értelmes lélek. Miután Isten a belső embert isteni módon így megalkotta, alkalmas öltözetet és hajlékot ajándékozott neki, vagyis az emberi testet. Ennek felel meg a szöveg folytatása is: formált Isten embert a föld agyagából.⁹

⁴ *De falsa et vera unius Dei Patris, Filii et Spiritus Sancti cognitione libri duo*, Gyulafehérvár, 1568, hasonmás kiadását bev. PIRNÁT Antal, Bp.–Nieuwkoop, Akadémiai–De Graaf, 1988 (Bibliotheca Unitariorum, 2), E/1/v [43], magyarul *Két könyv az egyedülvaló Atyaistennek, a Fiúnak és a Szentléleknek hamis és igaz ismeretéről: Gyulafehérvár 1568*, ford. PÉTER Lajos, tan. BALÁZS Mihály, Kolozsvár, Unitárius Egyház, 2002 (A Erdélyi Unitárius Egyház Gyűjtőlevéltárának és Nagykönyvtárának kiadványai, 2), 57.

⁵ BALÁZS Mihály, *Az erdélyi antitrinitarizmus az 1560-as évek végén*, Bp., Akadémiai, 1988 (Humanizmus és reformáció, 14.), 30.

⁶ Erasmusszal kapcsolatban erről ld. RITOÓKNÉ SZALAY Ágnes, *Erasmus és a XVI. századi magyarországi értelmiség = Uő, „Nympha super ripam Danubii”: Tanulmányok a XV–XVI. századi magyarországi művelődés köréből*, Bp., Balassi, 2002 (Humanizmus és reformáció, 28), 135.

⁷ Ez a munka 1518 januárjában, Agrippa metzi tartózkodása során született, azon eszmecsere során, amelyet a szerző a helyi celesztinus monostor szerzeteseivel folytatott, s amelyek része volt az eredendő bűnről tartott előadás (*declamatio*). A szerző munkáját humanista barátjának, Dietrich Wichwael ágostonrendi szerzetesnek, címzetes kürénéi püspöknek és a kölni érsekség adminisztrátorának szánta, mint egészen új véleményt. Marc van der POEL, *Cornelius Agrippa, the Humanist Theologian and His Declamations*, Leiden, Brill, 1997, 30–31, 225–245. A latin szöveg forrása: Henricus Cornelius AGRIPPA, *De originali peccato disputabilis opinionis declamatio = Uő, De nobilitate et praecellentia...*, [...] *De originali peccato...*, [...], Antwerpen, Michael Hillenius, 1529, foll. I/3^r–K/4^r.

⁸ Ter 1,26. A fordításban Káldi György bibliafordításának a Szent István Társulat által átdolgozott változatára támaszkodtam, de néha eltértem attól, mivel Agrippa számos helyen parafrázálta, olykor korrigálta a Vulgátát.

⁹ Ter 2,7.

Továbbá hozzáfűzi az Írás: és orcájába lehelé az élet Lelkét.¹⁰ Olyan erő ez, amely által az értelmes lélek és egy test összekapcsolódik, majd egész emberré egyesül. Tehát az ember az isteni lélekből, a földi testből és a mennyi Lélekből alakult ki, testében halhatatlannak, mígcsak önszántából dacolva az isteni parancsolattal halandó testbe nem hanyatlott. Sorra elmagyarázzuk ezt az eseményt, miképpen történt meg mind a belső, mind a külső emberben.

Miután tehát a mondottak szerint Isten először megteremtette az embert, a Paradicsom közepébe helyezte őt. A Paradicsom a gyönyörök kertjét jelképezi számunkra. Valamennyi gyönyörűség az elrendezettségből származik, a világot is jól rendezettsége miatt hívják görögül kozmosznak. A világ közepe és központja a föld, ezt adta Isten az emberek fiainak. A kisebb világ (vagyis az ember) közepe a Lélek, az tudniillik, amelyről az imént szóltunk, amelyben egyesül mind az értelmes, mind a testi ember.

Sokféle gyümölcsfa volt a Paradicsomban, mindenekelőtt az élet fája, valamint a jó és rossz tudásának fája, amely a Paradicsom közepén állt.¹¹ Az élet fája Isten ismerete és az ő állhatatos szemlélése kegyelme és igazságossága teljében; gyümölcse a bölcsesség és a tisztaság, amelyből örök élet származik. Ezért mondja Salamon: a bölcsesség az élet fája azoknak, akik megragadják.¹² A jó és rossz tudásának fája a testi vágyakozás és az evilági okosság; ennek gyümölcse Isten semmibe vétele vagy tudomásul nem vétele, amelyből a test és a lélek halála származik. Mindez a Paradicsom közepén volt. A közepén, azaz a világ központjában elhelyezve, tudniillik a földben, ahol a keletkezés és a romlás lakhelye van. Vagy a kisebb világ, vagyis az ember közepén – azaz abban a Lélekben, amelyről szóltunk, amely élteti a lélek által a testben megszervezett képességeket, amelyek az anyagi test és az anyagtalan elme között közvetítenek; mondhatjuk azt is, hogy a belső ember világának közepén, vagyis annak az értelemnek a közbenjáró tevékenységében, amely közvetít a tiszta ész és az érzéki lélek között, amely fogékony a jóra és a rosszra, az igazira és a hibásra egyaránt. Vagy pedig az emberi test világának közepén – azaz ott, ahol a romlandó nemzés tagjai rejtőznek.

De haladjunk tovább. Ádám és Éva a Paradicsomban volt, és ott volt a kígyó is, ravaszabb a föld valamennyi állatánál.¹³ Ádám az Istenbe vetett hit, az értelem alapja, ezért teremtetett Éva, a szabad értelem, Ádám oldalbordájából. A kígyó pedig maga az érzékiség, amely a földiekben, az esendőökben, az alávalókban és a testiekben kígyózik. Így hát a kígyó az érzéki vágyakozáson keresztül kísértette meg Évát, tudniillik az értelmet; rászedte őt a kígyó, vagyis az érzelmi csábítás, amikor engedett neki. Ő azután olyan érvek közbenjárására, amelyek az érzékiekből származtak, rászedte férjét, Ádámot, elveszejtve a hitet, amely, mivel lehányatlott az érzékiekbe, s nem hitt el többet az igazságból, mint amennyit az érzéki tapasztalatok alapján az értelem segítségével ki lehet mutatni, elhagyta Istent,

¹⁰ Uo.

¹¹ Ter 2,9.

¹² Péld 3,18.

¹³ Ter 3,1.

az istenismeretet és istenszemlélet, amelyre Isten teremtette őt. Isten tudomásul nem vétele és semmibe vétele által, amit a tiltott fa gyümölcsének neveztünk az előbb, az ember elveszítette az isteni világosságot; ekkor a legcsekélyebb életet sem nyerte el, s rátört a szakadatlan félelem.

A jó és rossz tudásának fája tehát tiltott volt Ádám, vagyis a hit számára, nehogy az ember a teremtményekbe vesse hitét és reményét. Nem olvassuk, hogy tiltott volt Éva számára, akit Isten a parancsolat után teremtett, mivel az értelem a hit után következik, és a természetes hit az értelemnél előbbre való. Az értelemnek tehát, amelyet nem kötelez a parancsolat, szabad vizsgálnia mindent, ami teremtmény, és szabad mindezekkel kapcsolatban érvelnie, következtetnie, keresnie, kitalálnia, bizonyítani, összefoglalnia, tudományt művelnie. Ezért Éva nem azzal vétkezett, hogy evett a jó és a rossz tudásának fájáról, nem is azzal ártott az emberi nemnek, és nem azért büntette meg őt Isten, mert evett a fáról – hanem azért, mert följárlotta az étet férje, Ádám számára, akinek tilos volt kóstolnia belőle. Mert az sem szabad, hogy az értelem megzavarja a hitet, hanem alá kell rendelnie magát a hitnek, és a hitnek sem szabad engednie az értelemnek, hanem szilárdan reménykednie kell Istenben; azért ítélte el Isten Ádámot, amiért hitt az asszonynak. Arról pedig, ami isteni, nem szabad vitatkoznunk sem, csak szilárdan hinnünk és reménykednünk benne. A teremtményekről viszont szabad az értelem segítségével bölcselkednünk, vitatkoznunk, s mindebből következtetéseket levonnunk: de nem szabad hitet és reményt vetnünk beléjük.

Ezek után most már az is látható, mennyire megbolondultak azok, akik az évek, a születési horoszkópok, a vizsgálódási pontok, a kiválasztott helyzetek visszatérését, s minden ilyesfajta mesterséges képzeteket, kitalálásokat, jövendöléseket, efféléket követnek, akik az ilyesféle hiúságokban hisznek, ezek alapján reménykednek a jövőben, és a természeti, égi vagy szellemi teremtmények erejében bíznak, mint a fizikusok, az alkimisták, a matematikusok, az asztrológusok, a mágusok. Az ő tudományuk igazolást kap ugyan az értelem közbenjárása vagy a sokféle érzéki tapasztalat révén, ámde mivel a legtöbbször megtévesztik az emberek elméjét, félrevezetik a lelkiismeret ítéletét, tönkreteszik a lelket: nem szabad az emberek hitét és reményét ezekkel megfertőzni. Maga Izaiás is ezt hányja a babiloniak szemére, mondván: „bölcsested és tudományod maga szedett rá téged: mentsenek meg téged az ég asztrológusai (helyesebb olvasat ugyanis ez, mint az, hogy „az ég béljősei”), akik által eljönnek számodra az eljönni készülők; megcsatlakoztál a te tanácsadóid sokaságában”.¹⁴

Az evilági értelmezés szempontjából először ezeket láttuk jónak kifejteni az élet fájáról, avagy a jó és rossz tudásának fájáról, majd a belső ember bünbeeséséről. Hátra van, hogy megmutassuk: ténylegesen, magát a dolgot tekintve mi volt az eredendő bűn, amely miatt az ember kiűzetett a Paradicsomból, s így a testi és lelki halál meg a többi baj martaléka lett. Erről a tárgyról mind a hajdani, mind a mostani teológusok közül sokan és sokszor mondtak véleményt, és mindegyikük

¹⁴ Ézsaiás 47, 10-13. A Vulgatában: augures caeli.

meg van győződve a maga nézetének helyessége felől;¹⁵ nem tudom hát, hogy egészen bocsánatra méltó-e az én véleményemet is az övükéhez fűzni. Véleményt mondok, nem hitet, nem tudományt, úgyhogy ha véleményem hibás, távol legyen tőlem, hogy az igaz hittől és a makulátlan keresztény bölcsességtől eltévelyedjem. Ilyen feltétellel viszont szabadon vélekedhetünk, és ha – minthogy éretlen korú, valamint eléggé csekély tehetségű és olvasottságú ember vagyok – nézetemet nem teszi meggyőzővé annyi tanúbizonyság a Szentírásból, amennyit a tárgy megkíván, talán követnek némely tudósok, akik számára nem lesz ellenszenves a véleményem; bizton hiszem, hogy nem kevés segítségemre lehetnek, amennyiben saját, értékesebb okfejtésükkel és érveikkel megerősítik véleményemet.

E vélemény pedig az, hogy az eredendő bűn nem más volt, mint a férfi és a nő testi kapcsolata. Az *emberről* szóló dialógusunkban a Szentírás szövegeinek összevetésével bebizonyítottuk, hogy így van, most azonban terjedelmesebben (bár így is szűkre szabottan) mutatjuk meg.¹⁶ Maga Mózes tanít ugyanis arra, amikor az inkább szemlélődő természetűek számára kedves példázatban elmagyarázza az őszülők bűnbeesését, hogy egy gonosz, ravasz és ügyes, az ember üdvösségére irigy ördög tapadt az emberhez, s azt kígyónak nevezi. Ennek a csele miatt veszítették el a halhatatlanság boldogságát az őszülők és mindazok, akik tőlük származtak. Úgy ítélem, ez a kígyó nem más, mint az érzéki és testi indulat, sőt, mondjuk ki egyenesen, a férfi testi vágyakozásának nemi szerve, ez a sikamlós szerv, ez a kígyózó szerv, amelyen különféle tekervények gyűrűznek, amely Évát megkísértette és rászedte. Ezzel a kígyó neve és hasonlatossága is valóban egybevág. Megítélésünk szerint tehát nem más ördög kísértette meg Évát, mint – Jób szavai szerint – akinek ereje az ágyékban, hatalma a has izmaiban van,¹⁷ akit Pál a test tövisének és a Sátán angyalának hív.¹⁸ Ez a Sátán, aki rábeszélte a jó és a rossz tudásának fájára, amelyről tilos volt enni – nem azért, mert Isten irigyelte a jó tudását, hanem mert a rossz tudásától tiltott; nem a bölcsességtől tartotta távol az embert, hanem a kelleténél több bölcsességtől.

A rossz tudomány, a fölösleges tudomány pedig nem más, mint a testi tudomány, a szemérmetlen tudomány. Így tanítja nekünk ezt Pál: ne legyünk bölcsőbbek a kelleténél, hanem legyünk bölcsék a tisztaságban (nem a józanságban, ahogy Jeromos tanúbizonysága szerint a latin kódexek rossz fordításában olvassuk).¹⁹ Tehát a tudomány, amely tisztátalan, a test bemocskolódásán alapul, rossz és fölösleges: amikor az ember megtúrta ezt a testi tudományt, a Mindenható megharagudott, és megbánta, hogy embert teremtett magának;²⁰ megbánta Isten, mert Izrael, a szűzlány elbukott, és nincs, aki helyreállítsa épségét;²¹ megbánta, mert Isten, bár

¹⁵ Róm 14,5.

¹⁶ Az itt hivatkozott *De homine* című dialógus megmaradt töredékeiből hiányzik az itteni állítás-hoz kapcsolódó rész. POEL, *i. m.*, 232.

¹⁷ Jób 40,11.

¹⁸ 2Kor 12,7.

¹⁹ Róm 12,3.

²⁰ Ter 6,6.

²¹ Ám 5,1-2.

mindenre képes, arra nem, hogy a szűzlányt megrontása után éppé tegye. S így, miután megharagudott, és eltávozott az isteni világosság, erőre kapott a testi tudás, amelyben mindkettőjük szeme felnyílt, és felismerték a rosszat.

Hiszen mit ismertek fel? Mit láttak meg? Bizony, saját rossz voltukat ismerték fel, saját bűnüket, saját szemérmertlenségükből eredő saját halálukat; magukat látták meg meztelenül, elpirultak, elrejtőzködtek az Úr színe elől, és elrejtették tagjaikat, amelyekkel a szemérmertlenségben vétkeztek; elpirultak a tilalmas bujaság miatt, és szemérmüket eltakarva szégyelltek meztelenségüket,²² és kinyílt szemmel felismerték a gyümölcsöt, amelyet a romlás és a halál gyümölcsének nemzettek ők, akikhez Pál így szól: „micsoda gyümölcsöt kaptatok azokban, amik miatt mostanáig pirultok, mert halál a végük?”²³ Mert az emberi természet kétségkívül a mai napig szégyelli az ő bujaságát. Nem szégyentelen ez még a feleséggel sem; és amit testünk gyarlósága miatt bocsánatos módon szabad művelnünk a feleségünkkel, nem törvényes vagy szabad annyira, hogy ne volna szégyenletes nyilvánosan megtenni. És ha valaki a cinikus Diogenész tanítása szerint nyilvánosan meg meri kísérelni,²⁴ akár a feleségével is, úgy hiszem, nem annyira a rávetett kövek, hanem a gané mocska és az őt megköpködők nyála fogja elborítani.

A test ilyen szégyenletes bujasága miatt üzetett ki tehát az ember az Isten Paradicsomából, és ezért került a halál birtokába. A test és a vér ugyanis, ahogy Pál mondja, nem bírhatja Isten országát, sem a romlás a romlatlanságot.²⁵ A testi romlás nem birtokolhatja szégyenteljesen a jutalmat. A romlás pedig a közösülés, és a közösüléshez tartozik, amelynek jutalma a halál: a tisztaság jutalma pedig az örök élet, Isten országa és a Paradicsomban lakozás. Az emberek paradicsombéli táplálékát, ama föld gyümölcsét, a szűzi táplálékot semmiféle közösülés nem szaporítja. Miután a közösülés miatt kiestek a Paradicsomból, közösülő állatok jutottak nekik étkül. Tudjuk ugyanis, hogy Ádám és Éva, ameddig szűzek voltak, a Paradicsomban laktak, de kiüzettek a Paradicsomból, amikor a testi nász megtörtént; és ahogy a szüzesség a Paradicsomot, a nász a földet adta meg. A Paradicsomban szűzi a nász, Isten szavára és Lelkével kell elhálni – a Paradicsomon kívül viszont testi az nász, a romlandó közösüléssel kell elhálni: az Írás szerint valamennyien, akik ez által születnek meg, megromlanak. Bármit is vetett az ember, le is fogja aratni: aki testében vet, a testből arat majd romlást, aki a lélek tisztaságában vet, örök életet arat majd.²⁶

Az ember pedig, mikor a szüzesség tisztességében volt, nem akarta észrevenni, hogy tisztán él, hanem a test bujasága által hasonlóná vált az értelem nélküli igavonó barmokhoz, és a halálban velük egy sorba jutott. Így szólt Isten az em-

²² Ter 3,7-8.

²³ Róm 6,21.

²⁴ Diogenész Laertiosz szerint (*A kiváló filozófusok élete és gondolatai*, 6, 69) Diogenész mind Démétér, mind Aphrodité dolgát nyilvánosan végezte, az étkezéshez hasonlítván ezeket azzal, hogy ha az helytelenkedés, akkor sehol sem szabad művelni, de nem az, és teszik is a köztéren.

²⁵ 1Kor 15,50.

²⁶ Gal 6,8.

berekhez: ne akarjatok olyanok lenni, mint a ló és az öszvér, amelyekben nincsen értelem.²⁷ Azok pedig (a próféta szavai szerint) úgy bántak a nőekkel, mint az őrző lovak, és mindegyikük a felebarátja feleségére nyerített.²⁸ Róluk beszél a kanonikus levél: mivel a testet követve a kívánságok gyalázata után járnak, vagy mint az esztelen igavonó barmok a torkosságra és a bujaságra hajlanak, saját romlottságukban fognak megromolni.²⁹

Amikor tehát az ember állatok módjára testi élvezetből nemzeni kezdett, elvesztette az isteni és belátó ész Lélekből fakadó csíráját, minthogy így szólt Isten: nem marad meg az én Lelkem az emberrel, mivel test ő, és felnyíltak a szemei az érzékek sötétségére – innen nyeri az értelem ismeretének valamennyi alapanyagát –, és elhomályosultak a tiszta értelem fényében, amint a sötétben közöselőkkel szokott történni, hogy kibocsátván a test magját, mindenfélét megsejtenek, ami azelőtt rejtve volt, de a napvilágra visszatérve káprázik a szemük. Ami tehát a testből született, romlandó és halandó test volt, nemzője nem részesítette semmiféle észben, hanem csak testi érzékenységben. Hiszen a nemzőtől csupán az érzéki és testi lélek származik, amelyben így az Isten teremtette ész a test fertőzésétől egyszerre átázik, s így megfullad. Ezért mindenki, aki testből született, valamint testi és érzéki módon utódokat nemz, szükségképpen részesül az eredendő vétekben és romlásban. Hermész is egészen hosszú beszédben mutatja meg mindezt a *Poimandrész*ben, vagyis azt, hogy az ember az istenszemlélésből a világ halandó és esztelen állataira jellemző nemzés természetébe hanyatlott, ennél fogva maga is ész nélküli formát nemzett, érzékeivel megtapasztalva a halálos bajt.³⁰

De még úgy tünne, hogy – talán nagyon is erőszakosan eltorzítva a Szentírást – úgy állítottuk be az eddig elmondottakat, hogy saját vélekedésünket erősítse meg, saját vélekedésünk megerősítésének megfelelően magyaráztuk a már elmondottakat. Előhozunk hát más olyan tanúbizonyságokat is, amelyekből világosabban átláthatjuk, hogy a testbe elegyedés nem tetszett Istennek. Ezt először is a szülés megátkozásában mutatkozik meg: amint az anya testi élvezetben fogant valakit, úgy fájdalommal szüli meg,³¹ ahogy elhangzik: íme igazságtalanságot fogant, fájdalmat vajúdott, gonoszságot szült, vermet nyitott és kiásta mélyre, s beleesett a maga ásta gödörbe, saját fejére hullott vissza a tőle eredő fájdalom, és gonoszsága visszaszállt saját feje tetejére.³² Ehhez járul bizonyos természeti méltánytalanság: sem a szűz nem bukik el, sem az anya nem szül vér nélkül. De lássuk, mi következett.³³ Két fiút nemzett Ádám, elsőnek Káint, aki a hitszegésben fogant, a bűn fiának, a vér fiának, irigynek, gyilkosnak, az Isten irgalma híján,

²⁷ Zsolt 31,9.

²⁸ Jer 5,8.

²⁹ Ter 6,12; Jel 11,18; 2Pt 2, 10–12.

³⁰ A Hermész Triszmegisztoosz neve alatt fennmaradt *Poimandrész* című dialógusról van szó, lib. I, capp. 12–15 = *Hermetica*, I–II, ed, trl., not. Walter Scott, vol. I, pp. 121–123.

³¹ Ter 3,16.

³² Zsolt 7,16–17.

³³ Ter 4–5.

mert nem születhetett jónak, aki annyi rosszban fogant. A másodszülött fiú pedig Ábel volt, aki a hitszegés kiengeszteléséül fogant, irgalmas fiúnak és igazságosnak. Őt szüzen érte a gyilkosság, mint Istentől először elfogadott áldozatot, a test miatti jóvátételül; vértanúságával ő mosta le a testi nász mocskát. Az őt követő harmadik fiú, Szet neve a feltámadásról szól, mivel tőle származik majd Jézus Krisztus, aki által ebből a nagy bűnbeesésből egyszer majd feltámadunk. Meg kell jegyeznünk ennek kapcsán, hogy a Szettől származó nők közül – bár azt olvassuk, sok fiút és lányt nemzett – név szerint nem említi a Szentírás egyet sem. A harag fia, Káin nemzetségében viszont megnevezi a legkésőbb nemzett nőt, Noémát. Okosan megmutatja ez, hogy Káin nemzetsége (amelynek leírása a férfiak és nők testi kötődése szerint történik) a bűn halálra szánt nemzetsége – bűnösök születnek ebből, akikre a vízözön pusztulása vár. Szet nemzetsége pedig a tisztaság, és az életre való feltámadás nemzetsége – ő nemzette Enóst, a név értelmezése szerint az igaz embert, ugyanis ekkor kezdték el segítségül hívni az Úr nevét, és ez a nemzetség menekült meg a vízözöntől és a bűnösök halálától. Így hát Káin nemzetsége Ádámtól számítva a tizenegyedik személlyel ért véget a vízözönben: ez a szám a bűné és a hitszegése, mert a tízes a törvény és az igazság száma. Ilyen számúnak született az igazságos Noé, Szet által a tizedik Ádámtól fogva. A tízest elhagyó tizenegyes így hát a törvény és a parancsok megszegését jelzi, e számmal pusztult ki a Káin-nemzetség. Ezért figyelemre méltó, hogy amint asszony révén vette kezdetét a hitszegés, és a bűnösök vízözöne, úgy asszonyban is végeztetett be a vízözön, tudniillik Noémában, a kétnejű Lámekh utolsó lányában; a Noéma név jelentése élvezet.

Ezért nem ok nélkül következtethetünk arra, hogy a hitszegés és a bűnösökre váró vízözön eredete a testi élvezetben volt. Ráadásul mivel Káin utódlása Ádámtól fogva a nyolcadik nemzetség idején került a vízözönbe – ez a szám úgy szegi meg a hetest, ahogy a tízest a tizenegyes. A hetest pedig a szüzesség számának hívják a szent egyháztanítók,³⁴ mivel az első olyan szám, amely nem is nemz, és nem is nemzik, hiszen nem lehet két egyenlő félre felosztani, hogy valami-

³⁴ L. például Szent Ambrusnál: „mundus et sacer septimus numerus; nulli enim miscetur nec ab alio generatur, ideoque virgo dicitur, quia nihil ex se generat” (a hetes szám tiszta és szent, mivel semmilyen más számmal nem elegyedek, s nem is nemzi más szám, Ezért hívják szűznek, mivel nem nemz önmagából semmit). AMBROSIIUS, *De Noe et arca = Patrologiae Cursus Completus: Series Latina*, accurante Jacobo Paulo MIGNE, vol. 14, coll. 378A–B; ugyanakkor a pogány-antik Macrobiusnál: huic autem numero id est septenario adeo opinio virginitatis inolevit ut Pallas quoque vocitetur. nam virgo creditur, quia nullum ex se parit numerum duplicatus qui intra denarium coartetur, quem primum limitem constat esse numerorum (ehhez a számhoz, vagyis a heteshez olyannyira hozzánőtt a szüzesség képze, hogy Pallasnak is hívják. Azért hiszik róla, hogy szűz, mert a nem szül egy olyan számot sem magából, amely megkettőzve a tízes számon, a számok nyilvánvalóan első határán belül marad. Macrobius, *Commentarii in Somnium Scipionis*, 1, 6, 11. Agrippa megfogalmazása (Numerum autem septenarium, numerum virginitatis sacri doctores appellant, quia primus est qui neque generatur, neque generat: non enim potest in duas partes aequales dividi, ita ut gignatur ex aliquo numero repetito, nec ullum etiam ex se numerum parit duplicatus, qui intra denarii limites claudatur, quem primum limitem constat esse numerorum.) e két forrás elegyítésének tűnik.

lyen szám megisméltéséből szülessék, és belőle sem születik semmiféle olyan megkettőzött szám, amely a tízes határán belül van, s ez bizonyosan a számok első határa. Eszerint tehát könnyen eldönthetjük, hogy az ősszülők bűne a szüzesség testi élvezet általi megszegése volt. Az első bosszú a vízözönben érte, de el nem pusztulhatott, mert azok, akik megmenekültek a vízözönből, Noé és fiai, maguk is testben születtek és nemzettek. Ám amíg Noé és fiai az üdvösség bárkájában laktak (ez a Paradicsom földi alakját és az Egyház előképét jelenti), mégis külön éltek feleségüktől. Megismerszik ebből számunkra, hogy a Paradicsomban az ősszülőknek tilos volt testben összelegyedniük – ezt Pál, a keresztény vallás mennybéli hirdetője is kijelenti: Jó, úgymond, asszonyt nem érinteni.³⁵ Nem azt mondja, hogy nem tartani, hanem azt, hogy nem érinteni, mivel a veszély az érintésben van: nem a kéz érintésében, hanem a kígyóében, akinek ereje az ágyékban, hatalma a has izmaiban van.³⁶ A test nyomorúsága³⁷ miatt egybekelőkről viszont engedékenyen így szól: ha a szűz férjhez megy, nem vétkezik.³⁸ Nem mondja, hogy azért, mert jót tett, hanem megengedi, minthogy nem vétkezik: márpedig más nem vétkezni, s más jót tenni. Másutt így szól erről: aki megőrzi szűz leányát, jól teszi.³⁹ És ha valaki szerint jót tesz, aki megházasítja szűz leányát, az apostol így válaszol: jobban tesz, aki nem házasítja meg. A házasságról így szól: az van hátra, hogy akiknek feleségük van, olyanok legyenek, mintha nem volna.⁴⁰ És másutt, mikor azt magyarázza: ketten lesznek egy test, hozzáfűzi: nagy szentség ez. Szerintem azonban Krisztusban és az Egyházban az:⁴¹ mert miképpen lenne a testben nagy szentség az, hogy tisztátalan? Bizony Krisztus testének tisztasága szerint, amelynek tagjaivá⁴² tétettünk, amelyben újjászülettünk, nem a romlandó közösségből, hanem az élő és örök Isten igéje által, aki (amint Jakab kijelenti levelében)⁴³ akarattal nemzett bennünket az igazság igéjével. Hát ez a szentség, bizony ez az egyesülés, ez a tiszta nemzés az, amelyhez képest minden közösség tisztátalan. Ezért szól az apostol: férjrek, szeressétek feleségeketek, miképpen Krisztus szerette az Egyházat,⁴⁴ vagyis szentségében és tisztaságában. Olvassuk erről másutt: mindegyiktek tudja tartani a maga feleségét szentségben és tisztességben, nem a testi kívánság tisztátalanságában és szenvedélyében, mint a pogányok, akik nem ismerik Istent.⁴⁵ Azokról pedig, akik a tisztaságtól eltérve gyerekeket nemzettek, Pál kijelenti: a rászedett asszony eltévelyedett, viszont üdvözülni fog a gyerekek nemzése által, ha megmarad a hitben, a szeretetben,

³⁵ 1Kor 7,1.

³⁶ Lásd a 17. jegyzetet.

³⁷ 1Kor 7,28.

³⁸ 1Kor 7,28.

³⁹ 1Kor 7,37.

⁴⁰ 1Kor 7,29.

⁴¹ Ef 5,31-2.

⁴² Ef 5,30.

⁴³ Jak 1,18.

⁴⁴ Ef 5,25.

⁴⁵ 1Tesz 4,4.

a szentségben és a tisztaságban (így tartalmazza az igazságot a fordítás);⁴⁶ mert akkor fog üdvözülni, ha olyanokat szült, akik szüzek akarnak maradni. És ha azt, amit maga elveszített, megszerzi gyermekeiben, akkor a házasság jó, mivel általa terjed a szüzesség.

De térjünk vissza az előzőkhöz. A vízözönt a körülmetélés követte Isten kedveltje, Ábrahám számára,⁴⁷ az eredendő bűn büntetése, egyszersmind orvossága. Ezt az előbőrön hajtották végre, azon a testrészen, amellyel az összülő vétkezett, nyilván azért, hogy az eredet és természet bűnét éppen a természet és az eredet szervén metsszék meg, és magán a bujaság szervén pecsételődjék meg az önmegtartóztatás és a tisztaság megszegésének emlékezete. De mivel ezt a bűnt az apa, a férfi, nem pedig az anya, a nő követte el – merthogy az asszonyok megítélhetően semmilyen formát nem adnak a születendő magzatnak, mindössze csak a test anyagával szolgálnak –, az asszonyok körülmetéletlenek maradtak: megkapták viszont a szülés utáni tisztulás parancsát.⁴⁸ Mielőtt körülmetélték, Ábrahám testi élvezetből nemzette szolgálójával Izmaelt, a körülmetélés után viszont örege és érzéketlenül, a testi gerjedelmen és a természetes képességeken túl, a meddő és megvénült Sárával nemzette Izsákot, az ígéret fiát: Isten parancsára az ő utódait nevezték Ábrahám ivadékának,⁴⁹ a szolgáló fia, a test fia pedig elbocsátásban részesült. Ez az Izsák aztán meddő feleséggel nemzette Jákobot, akinek ágyékából az ígéret népének tizenkét törzse sarjadt. Jákob ágyéka aztán, miután legyőzte a vele küzdő Urat, elfonnyadt, és megszűnt nemzeni, s akkor lett neve Izrael, azaz Isten látója, ahogy maga mondta: színről színre láttam az Istent,⁵⁰ hiszen a közösülésben megnyílik a szem, hogy lássuk a halált, az önmegtartóztatással viszont kiérdemeljük Isten országának látását. Hosszú volna minden lehetséges példát előszámlálni, hogy Izsák, Jákob, Sámuel, Sámson, Keresztelő János, Krisztus anyja, Mária, és sokan mások, akik révén ígéretet kaptunk az elveszett üdvösség visszaállítására, miként születtek mind öreg és meddő szülőktől, akik túl voltak a természetes képességeken és a testi vágyakozáson, hogy tisztán látsszék: a testi bujaság, még a feleségekben is, gyűlöletes volt Isten előtt. Ezért mondta Isten Jeremiásnak (aki megszentelődött az anyaméhben): te, aki megszentelődöttél az anyaméhben, ne végy feleséget.⁵¹ Imígyen Ezékielnek sem volt szabad prófétálnia, míg a feleségéhez volt kötve, felesége halála után viszont folyton prófétált.⁵² Isten előre megmondta neki: azon a napon felnyílik az ő szája, hogy beszéljen, és ne hallgasson tovább.⁵³ Mózes is, mikor ama nagy látomást látta, az Urat, amint beszél a csipkebokorban, sehogyan sem bírta közelíteni, amíg meg nem oldotta

⁴⁶ 2Tim 2,14. A Vulgatában a *castitas* (tisztaság) helyett a *sobrietas* (józsanság) szó áll.

⁴⁷ Ter 17,10-14; Dán 3, 35.

⁴⁸ Lev 12.

⁴⁹ Ter 21,12.

⁵⁰ Ter 32,30.

⁵¹ Jer 16,2.

⁵² Ez 24,18.

⁵³ Ez 3,27.

saruszóját; a Szentírásban ez a házasság kötelékét jelképezi. Ugyanezt a parancsot kapta Józsué, Nave fia Galgalában,⁵⁴ ő pedig az a szabadító Józsué, aki Jézus Krisztus előképe. Júdás apostol szavai szerint ő szabadította meg és vezette ki Izrael népét Egyiptomból,⁵⁵ és ő vezette be az ígéret földjére, ahová Mózes, házas lévén, be nem mehetett, hanem meghalt Moáb földjén, s eltemették egy völgyben, Phegor, azaz Priaposz templomával szemben – ezt gyalázatnak is magyarázzák.⁵⁶ Mert a testi házasság a halál után gyalázatban végződik, a szüzesség számára viszont a halál a megkoronázás kezdete. Józsué, Nave fia ezért halt meg szűzen az ígéret földjén, száztíz évesen, és ezért temették el Thamnat Sarethben,⁵⁷ azaz a legtokéletesebb fejedelemségben.

De térjünk csak vissza a tárgyhoz. Izrael népe, mikor a Sínai hegyhez akart járulni, és hallani akarta Isten kinyilatkoztatását, a parancs szerint három napig szentelődött, és megtartóztatta magát az asszonyoktól.⁵⁸ Ez az a hegy, amelyről másutt azt mondják: a hegyre menekülj.⁵⁹ Aki a szüzességnek erre a hegyére nem képes feljutni, annak megengedett, hogy Szegorban, azaz a törvényes házasságban maradjon, mivel aki nem tudja megtartóztatni magát, jobb, ha megházasodik, mint ha megátalkodottan paráználkodván elvész. Ezenfelül akik az Ószövetség idején áldozatot ajánlottak fel a népért, nem csupán nem tartózkodtak házukban, hanem megtisztultak, addig az ideig különváltak feleségeiktől, és nem ittak bort meg részegítő italt, amelyek fel szokták szítani a bujaságot.⁶⁰ A menekülő Dávidhoz is így szólt a pap, Abimélek: tiszták-e legényeid asszonytól? Mire ő így válaszolt: tegnaptól és tegnapelőttől fogva. Mert azoknak, akik feleségük ágyából menekültek, nem volt szabad enni a kitett kenyérből.⁶¹ És az Ószövetség idején azoknak, akik megházasodtak, és a gyerekek sarjadékát ültették el, mint a szőlőt, tilos volt háborúba szállni, mivel a feleség szolgálja nem harcolhat szabadon az Úrért.⁶² És Pál szavai szerint nem tud megszakítás nélkül és folyton imádkozni, aki házastársi kötelezettségének teljesítésére kényszerül, legfeljebb egy időre és közös akaratból.⁶³ Azután az Ószövetség idején aki pászkát akart készíteni, csakis felkötött és elszibbasztott ágyékkal készíthette el. Az Evangéliumban is felkötött ágyékkal

⁵⁴ Józs 5,16.

⁵⁵ Júd 5.

⁵⁶ MTörv 34,4-6. Phegor v. Belphegor ilyen értelmezését több helyen megtalálhatjuk, Szent Jeromosnál, Rufinusnál, az itt olvashatókhoz hasonló megfogalmazásban Sevillai Szent Izidornál: Belphegor interpretatur simulacrum ignominiae, idolum enim fuit Moab cognomento Baal super montem Phegor, quem Latini Priapum vocant deum hortorum (Belphegort a gyalázat bálványának magyarázzák; egy ilyen bálvány állt ugyanis Moab földjén, amelyet Baalnak neveztek, Phegor hegyének tetején. A latinok Priaposznak, a kertek istenének nevezik ezt). ISIDORUS, *Origines*, 8, 11, 24.

⁵⁷ Józs 24,29-30.

⁵⁸ Kiv 19, 14-15.

⁵⁹ Ter 19,17.

⁶⁰ MTörv 14,16.

⁶¹ 1Kir 21,4-6.

⁶² 2Tim 2,4.

⁶³ 1Kor 7,5.

kellett tartani az apostoloknak az Evangélium gyertyáját,⁶⁴ mert akiket az apostolok közé fogadtak, elhagyták házastársi kötelességeiket, az Üdvözítő ígéje szerint: aki elhagyta házát, szüleit, feleségét, gyermekeit az Isten országáért, ezidőben is a többszörösét kapja, az eljövendő időben pedig az örök életet.⁶⁵ Emiatt magasztalja Krisztus a herélteket úgy, hogy a házásoknál előbbre helyezi azokat, akik magukat herélik ki Isten országáért.⁶⁶ Erről másutt ezt olvashatjuk a Szentírásban: nevezetes helyet adok herélteimnek házamban és falaim között, jobbat, mint Izrael fiainak és leányainak, örök nevet adok nekik, amely nem vész el,⁶⁷ amint tényleg olvashatjuk: Józsuéről, Nave fiáról, hogy az ígéret földjének felosztásakor neki jutott a legszebb és legjobb osztályrész.⁶⁸ Kik ezek a heréltek, ha nem azok, akikről a Teológus beszél a Jelenések könyvében: akik nem fertőzték meg magukat asszonyokkal, akik követik a bárányt, amerre csak megy; és hozzáteszi: mert megmaradtak szűznek.⁶⁹ Szűz volt János evangélista, és megmaradt szűznek? és az Úr ezért jobban szerette őt, és az Ő kebelén nyugodott.⁷⁰ Nem hiába mondta róla Jézus Péternek: ha azt akarom, hogy ő így maradjon, mi közöd hozzá? És elterjedt a testvérek között a szóbeszéd, hogy ez a tanítvány nem hal meg.⁷¹ Másutt is így szól róla: vannak az itt állók között némelyek, akik nem ízlelnek halált, míg meg nem látják az Emberfia eljövetelét az ő országában.⁷² Mert nem hal meg a szűz, hanem megmarad Krisztusban, és az ő alvása nem halál, hanem átmenet. Minthogy a szüzességben az összülők halhatatlanok voltak, a szüzességtől való eltévelyedéssel viszont mindkettejük természetes halálát szülték meg, maguknak és utódaiknak. A szüzességben magának a jónak ismeretét élvezték, a szüzesség eltávoztatásával elhomályosult értelmük, és felnyílt testi szemük, megismerték a rosszat, elvesztették annak a jónak a világosságát, amelynek a szüzek Isten bensőséges látásában örvendenek. Ezért történt, hogy midőn az apostolok Krisztus feltámadása után a Genezáreti-tavon halásztak, amint Jézus a parton állt, nem tudták, kit látnak, egyedül a szűz János ismerte fel Istent, és mondta Péternek: az Úr az.⁷³

Már a Szentírás e titkai alapján is meggyőződhetnénk arról, hogy az eredendő bűn a testi közösülés volt, és sokan már az eddig mondottak alapján is könnyen egyetértenének véleményemmel, ha nem merülne fel egy kétség. Így szólnak ugyanis: ha tilos volt a testi összevegyülés, miképpen akarták beteljesíteni az összülők ezt az áldást: szaporodjatok és sokasodjatok?⁷⁴ Miként születtek volna

⁶⁴ Luk 12,35.

⁶⁵ Mt 19,12

⁶⁶ Mt 19,12.

⁶⁷ Iz 56,5.

⁶⁸ Józs 19,49-50.

⁶⁹ Jel 14,4.

⁷⁰ Jn 13,25. 21,20.

⁷¹ Jn 21,22.

⁷² Mt 16,28.

⁷³ Jn 21,4-7.

⁷⁴ Ter 1, 28.

emberek, hogy betöltsék azoknak az angyaloknak a helyét, akik Luciferrel együtt elbuktak? Valóban súlyos és aggasztó ellenvetés; annál nehezebb a megoldása, minél mélyebben kutatjuk a titkot. Titkot, mondom, amely századok és nemzedékek óta rejtve van, és egyedül a szentek számára nyilatkoztatta ki Isten, akikkel meg akarta ismertetni azt a gazdagságot, amely ennek a szentségnek a dicsőségéből származik.⁷⁵ Ez az a titok, amelyről Krisztus szól: még sok mondanivalóm van nektek, de még nem tudjátok elviselni.⁷⁶ Másutt ugyanerről így szól: nem mindenki fogta fel ezt az ígét.⁷⁷ Ez az a rejtetem, amelyet az apostoloknak titokban tárt fel, míg a közönséges emberek számára példabeszéd jutott.⁷⁸ Ezt prédikálta Pál külön a tökéleteseknek, míg a sokaság számára nem szilárd eledelt, hanem tejet adott italul, hiszen nem tudták felfogni mindaddig, amíg még testiek voltak.⁷⁹ Mert az élőlény lelke nem fogja fel azt, ami Isten Lelke, hiszen oktalanság előtte az, és nem képes megérteni.⁸⁰ De minket kiválasztott Krisztusban a világ teremtése előtt, hogy szentek és szeplőtelenek legyünk szemében.⁸¹ Ámde testünk vágyai után jártunk, annak akarata s gondolata szerint cselekedtünk, és a harag fiaivá lettünk.⁸² Ez pedig arra indít, hogy Damaszkuszi Jánossal és sok görög teológussal együtt higgyük: az emberpár a Paradicsomban a teremtett ártatlanság állapotában és nem a szégyenletes testi vágyban töltötte volna be Isten áldását.⁸³ Mert nem a testben kellett az utódok magját elvetniök a romlásra, hanem Isten Lelkében⁸⁴ és igéjében az örök életre. Erről a szellemi magról Ézsaiás szól: Ha a Seregek Ura nem hagyott volna nekünk magot, olyanok volnánk, mint Szodoma, és hasonlóak volnánk Gomorrához.⁸⁵ Azt, hogy miképpen kellene tökéletessé tenni ezt a lelki nemzést, *Az emberről* szóló dialógusunkban igyekeztünk elmagyarázni: az ott beszélteket itt fölösleges volna megismételni. A jelen ponthoz elegendő emlékeztetni arra, amit *Az emberről* szóló dialógusunkban elmagyaráztunk: más magból várt a születés az emberekre az ártatlanság állapotában, mint az, amely a test romlottsága miatt kicsordul. A mostani beszédben viszont azt tudtam megfelelően azonosítani, ami kérdéses volt: az eredendő bünt. Ha nem is jártam a végére megfelelően, bevallom, véleményről írtam, nem hitről, nem tudományról: ámde olyan véleményről, amelytől eltérőt nem fogadok el, s nem is szándékozom mást elfogadni mindaddig, amíg a szent Keresztény Egyház el nem utasítja.⁸⁶

⁷⁵ Kol 1,26-27.

⁷⁶ Jn 16,12.

⁷⁷ Mt 19,11.

⁷⁸ Mk 4,33-34. 9,27.

⁷⁹ 1Kor 3,2.

⁸⁰ 1Kor 2,14.

⁸¹ Ef 1,4.

⁸² Ef 2,3.

⁸³ Agrippa talán Damaszkuszi Szent János *A megismerés forrása* c. munkájára, azon belül *Az ortodox hit pontos kifejtése* c. részről *A Paradicsomról* c. fejezetre (II, 11) utal itt.

⁸⁴ Gal 6,8.

⁸⁵ Iz 1,9.

⁸⁶ A dolgozathoz vezető munkát részben az OTKA (05 T48943) pályázat támogatásával végeztem.

AGRIPPA DE ORIGINALI PECCATO

This paper contains a translation of the declamation *De originali peccato* (*On the Original Sin*) written by Cornelius Agrippa von Nettesheim and a foreword. In the latter I provide a short comparison between Agrippa's work and the similarly entitled treatise by Jacobus Palaeologus. Both authors emphasize the principal responsibility of Adam in the history of the original sin, and both treat the narration of the Genesis as an allegory of the transgression of faith towards God. However, there are important differences between the two conceptions. Agrippa's concepts are embedded in the Hermetic-Platonic doctrine of the embodied soul, while Palaeologus does not refer to this tradition. Agrippa interprets the original sin with the act of sexual intercourse between Adam and Eve, and the snake with the *membrum virile*, while Palaeologus does not mention the possibility of such an interpretation.